

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.35>

СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ВІДНОСИН ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Лубінець Д.В.,

доктор філософії зі спеціальності 052 «Політологія»

ORCID: /0009-0009-8544-1561

Лубінець Д.В. Суб'єктний склад відносин щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури України.

Стаття присвячена з'ясуванню суб'єктного складу відносин щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України. Обґрунтовується позиція, відповідно до якої суб'єктний склад правових відносин щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури збігається із колом суб'єктів, охоплених дією правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України. Пропонується структуру суб'єктів відносин щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури розглядати в якості системи, яку складають чотири групи суб'єктів. По-перше, такими суб'єктами є самі працівники критичної інфраструктури, які володіють та реалізують право на соціальний захист, а також захищають це право в юрисдикційний чи позаюрисдикційний спосіб. По-друге, ключовим учасником відносин щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури є роботодавець (відповідний об'єкт критичної інфраструктури), який повинен розглядати працівників не лише в якості ресурсного елементу виробничих відносин, але й також в якості людини, якій властива людська гідність, а також права та інтереси, які можуть бути забезпечені заходами соціального захисту, що реалізуються в Україні роботодавцями. По-третє, учасниками відносин щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури постають також суб'єкти публічної адміністрації, а також інші органи публічної служби та їх посадові особи, які володіють повноваженнями, у зв'язку із якими вони повинні здійснювати заходи соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури, а також захищати це право працівників. По-четверте, в сучасних умовах демократизації системи соціального захисту відносинами щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури також повинні охоплюватись суб'єкти громадянського суспільства, зокрема, профспілки, інші професійні об'єднання працівників критичної інфраструктури, правозахисні неурядові організації (які спеціалізуються на захисті прав працівників, працівниць, працюючої молоді та ін.).

У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: працівники критичної інфраструктури, соціальна безпека, соціальне право, соціальний захист, соціальні права, суб'єкти правовідносин, трудові права.

Lubinets D.V. The subject composition of relations on social protection of the rights of critical infrastructure workers in Ukraine.

The article focuses on elucidating the subject composition of relations concerning the social protection rights of critical infrastructure workers in Ukraine. It supports the view that the relations for the social protection of these workers constitute legal relations involving social law subjects. These relations are directed towards establishing the right to social protection of critical infrastructure workers, the realization and enforcement of this right, as well as its protection and restoration in the event of violation. The composition of subjects within the legal relations of social protection for critical infrastructure workers aligns with the array of subjects encompassed by the legal mechanism safeguarding the rights of these workers in Ukraine. This study suggests that the structure of the subjects involved in the social protection of critical infrastructure workers should be conceptualized as a system comprising four distinct groups. The primary group consists of the critical infrastructure workers themselves, who possess and exercise their right to social protection and defend this right through jurisdictional or extra-jurisdictional means. Secondly, a pivotal participant in the social protection relations for critical infrastructure workers is the employer, namely the respective critical infrastructure entity. Employers should perceive workers not merely as industrial resources but as individuals endowed with inherent human dignity, alongside rights and interests that can be safeguarded through social protection measures implemented by employers in Ukraine. Thirdly, public administration entities, along with other public service bodies and their officials, also play a role in the social protection relations for critical infrastructure workers. These bodies and officials, vested with relevant authority, are responsible for executing social protection

measures for the rights of critical infrastructure workers and for upholding these workers' rights. Fourthly, under the current democratization of the social protection system, relationships concerning the social protection of critical infrastructure workers should also encompass civil society entities, notably trade unions, other professional associations of critical infrastructure workers, and human rights non-governmental organizations (specializing in the protection of workers' rights, including those of young workers). The conclusion of this article synthesizes the findings of the study.

Key words: entities of legal relations, social protection, social security, critical infrastructure workers, social law, labor rights, social rights.

Постановка питання. Починаючи з часів пандемії COVID-19, в Україні, як і в більшості держав світу, ученими була привернута особлива увага до потреби дослідження змісту правового статусу працівників критичної інфраструктури, а також посилення нормативно-правових, інституційних та ін. форм забезпечення їх соціального захисту. Пандемія коронавірусної хвороби, а далі й наслідки повномасштабної війни в Україні підкреслили вразливі місця, з якими стикаються працівники критичної інфраструктури – працівники, виконання трудових обов'язків якими має важливе значення для підтримки життєво важливих функцій держави та суспільства (зокрема, охорона здоров'я, комунальні послуги, транспортні послуги та ін.). За таких умов не лише підвищилось усвідомлення соціально-правової, економічної, культурної та політичної цінності праці працівників критичної інфраструктури, але й усвідомлення потреби зміцнення соціального захисту цих працівників відповідно до кризових умов виникнення та посилення соціальних викликів і ризиків, спричинених такими явищами, як пандемія та триваюча і руйнівна війна. Вказані обставини обумовили потребу удосконалення насамперед трудового законодавства, створюючи таким чином належне нормативно-правове підґрунтя до оптимізації реалізації трудових функцій працівниками критичної інфраструктури в означених кризових умовах буття суспільства та держави. Між тим, вкрай важливим в людиноцентричній державі, в якій діють принципи соціальної відповідальності, соціальної справедливості та соціальної солідарності, створювати не лише належне підґрунтя для того, щоби означене коло працівників могло ефективним чином виконувати свої обов'язки, але й достатнє підґрунтя для забезпечення соціально безпечного буття таких працівників заходами соціального захисту. Головним чином потребується удосконалення форм і способів соціального захисту працівників критичної інфраструктури, оптимізація пра-

вовідносин щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури, а також удосконалення правового статусу суб'єктів, на яких покладено обов'язки із забезпечення соціальної безпеки таких працівників. При цьому слід констатувати, що по сьогоднішній день ученими ще не робились спроби проаналізувати суб'єктний склад правовідносин щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України, що ускладнює подальше формування наукової позиції стосовно перспектив удосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки вказаного кола працівників.

Аналіз наукової літератури та невіршені раніше питання. На сьогоднішній день відсутні наукові дослідження, присвячені з'ясуванню змісту суб'єктного складу відносин щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України. Разом із тим, слід констатувати, що багатьма українськими ученими вже розглядали особливості суб'єктів, які беруть участь (здіяні в процесі) у реалізації заходів соціального захисту, серед яких: Т.І. Великсар, Н.І. Вознюк, Н.Д. Гетьманцева, О.В. Горбатенко, Г.А. Капліна, В.Л. Костюк, І.І. Моторна, Ю.В. Орешета, Н.В. Осадча, С.М. Синчук, Н.М. Стаховська, І.І. Шамшина, М.М. Шумило та ін. учені. Наукові напрацювання цих та ін. учених становитимуть теоретичний фундамент для формування актуальної наукової думки щодо суб'єктного складу відносин щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України.

Отже, **метою** статті є встановлення актуального змісту суб'єктного складу відносин щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України. Для досягнення цієї мети слід виконати такі *завдання*: 1) окреслити сутність відносин стосовно соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури; 2) проаналізувати суб'єктів соціального права, які можуть брати участь у відносинах, які стосуються соціального захисту працівників критичної інфраструктури; 3) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктний склад відносин щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури співвідноситься з колом суб'єктів, на яких поширює свою дію правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури.

Вказане обумовлено тим фактом, що правові відносини щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури, приймаючи до уваги позиції учених стосовно змісту відносин в праві соціального забезпечення [див., напр.: 1–5], постають в якості відносин суб'єктів соціального права, спрямованих на виникнення права на соціальний захист працівників

критичної інфраструктури, реалізації та забезпечення реалізації цього права, а також захисту і відновлення (у разі порушення) вказаного суб'єктивного права. При цьому слід зазначити, що виходячи із загальної правової інтерпретації правових механізмів, а також, враховуючи особливості соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури правовим механізмом соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України доцільно вважати юридичну конструкцію, яка спрямована на створення умов, за яких належним чином здійснюється соціальний захист прав працівників критичної інфраструктури, та якою охоплюються принципи, норми, форми, способи і засоби досягнення цієї мети суб'єктами, на яких покладено обов'язок здійснювати заходи соціального захисту прав працівників під час формування та реалізації політики соціального захисту працівників. Для цієї юридичної конструкції характерним є те, що він: має цілісний системно-організаційний характер, що визначається метою, завданнями та функціями державної політики у відповідній сфері; ґрунтується на нормативно-правовій основі формування та реалізації політики держави у соціальній сфері загалом та в сфері соціального захисту прав працівників, зокрема; поширює свою дію на відповідне коло суб'єктів; будучи юридичною конструкцією, знаходить свій фактичний вияв.

Зважаючи на викладене, а також приймаючи до уваги позиції учених стосовно сутності та переліку суб'єктів, котрі беруть участь (здіяні в процесі) у реалізації заходів соціального захисту [див., напр.: 6–10], доходимо думки, що коло суб'єктів правових відносин щодо соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України складають: «суб'єкти публічної адміністрації, інші органи публічної служби та їх посадові особи, до повноважень яких віднесено здійснення заходів соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури; суб'єкти громадянського суспільства (наприклад, професійні спілки, інші професійні об'єднання працівників критичної інфраструктури, неурядові організації, які захищають права працівників та ін.); роботодавці; самі працівники критичної інфраструктури.

Стосовно суб'єктів публічної адміністрації, інших органів публічної служби та їх посадових осіб, до повноважень яких віднесено здійснення заходів соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури слід віднести Уповноваженого ВР України з прав людини, суди, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України, Державну службу України з питань праці та ін. Ці суб'єкти у відповідній мірі несуть відповідальність за створення та

дотримання (реалізацію) законів, підзаконних актів (зокрема, порядків вчинення дій щодо соціального захисту прав працівників; відповідних концепцій, стратегій, програм), що визначають права та заходи соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури в Україні. Так, наприклад, вказані суб'єкти забезпечують функціонування системи соціального захисту працівників, здійснюють контроль і нагляд за соціальним захистом прав працівників критичної інфраструктури, сприяють урівноваженню законних інтересів працівників, роботодавців, держави та суспільства загалом, досягаючи цілей публічної безпеки та виконуючи при цьому ключові вимоги соціальної справедливості, соціальної відповідальності, соціальної солідарності, а також вимоги, закладені у принципі поваги до людської гідності працівника критичної інфраструктури.

Що ж стосується суб'єктів громадянського суспільства, як суб'єктів відносин із соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури, то до них слід віднести насамперед професійні спілки, інші професійні об'єднання працівників критичної інфраструктури (об'єднання терапевтів, об'єднання працівників енергетичного сектора та ін.), неурядові організації, які захищають права працівників та інших суб'єктів. Важливість цих суб'єктів важко недооцінити, адже саме профспілки можуть, зокрема: вести колективні переговори, укладати колективні договори, в яких будуть посилюватись соціальні стандарти (гарантії) прав працівників критичної інфраструктури, а також їх соціального захисту; захищати у позаякюрисдикційній формі соціальні права працівників критичної інфраструктури та ін. Крім того, що профспілки та інші об'єднання, організації спроможні адвокатувати законні інтереси працівників критичної інфраструктури щодо захисту їх соціальних прав (зокрема, представляючи їх інтереси у переговорах із роботодавцями та державними органами; надаючи безпосередню підтримку працівникам, наприклад, юридичну допомогу, навчання та інформацію про їхні права та обов'язки), вони також можуть організовувати контроль і брати участь у контролі дотримання соціальних (і трудових) норм, виявленні порушень та притягнення до відповідальності роботодавців та суб'єктів публічно-владних повноважень.

Окрема увага в цьому контексті повинна бути приділена саме роботодавцям працівників критичної інфраструктури в Україні, адже роботодавець, як сторона, прямо відповідальна за прийом на роботу та управління працівниками, несе основну юридичну та моральну відповідальність за забезпечення соціального захисту прав працівників тією мірою, якою це визначено державою у законодавчих актах. При цьо-

му, вказуючи на те, що роботодавець несе за соціальний захист прав працівників саме юридичну та моральну відповідальність, важливо наголосити й на тому, що відповідні обов'язки роботодавця мають безпосередню юридичну основу, а тому є не просто моральним чи етичним боргом, а юридичним зобов'язанням, для якого властивим врешті є юридично значущі наслідки, а тому – є таким, що підлягає (за необхідності) примусовому виконанню за допомогою юридичних засобів публічно-правового примусу.

Стосовно зобов'язань роботодавця важливо також зазначити, що вони поширюються на різні аспекти соціального захисту працівника, включаючи забезпечення справедливої заробітної плати, підтримання безпечних умов праці, надання медичних та інших пільг, дотримання трудових норм та повагу до прав працівників на організацію та ведення колективних переговорів. Оскільки юридичні зобов'язання мають юридичні наслідки, а також очевидне соціально-правове значення, цілком логічним є й те, що роботодавці працівників критичної інфраструктури є підзвітними суб'єктами як органам професійної публічної служби, котрі наглядають та контролюють дотримання норм законодавства про працю та соціальну безпеку працівників, так і самим працівникам, які мають право на інформацію, участь та відшкодування у разі порушень права на соціальний захист їх прав.

Таким чином, коло осіб, відповідальних за соціальний захист прав працівників критичної інфраструктури, є досить широким, що в дійсності є виправданим відображенням значних за обсягом і предметом відання потреб належного функціонування правового механізму, а також широти певних правових статусів цих суб'єктів, які їм властиві й тому можуть бути реалізовані задля задоволення потреб у ефективному функціонуванні цього механізму. Поза сумнівом, нормативно-правова основа правового механізму соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України має бути чіткою, однозначною та прогнозованою, а тому, правова база соціального захисту прав працівників має обов'язково враховувати специфічні статуси таких суб'єктів, складну та динамічну взаємодію між цими суб'єктами (також взаємодії із працівником, котрий потребує соціального захисту його прав), можливості максимізації та ефективного використання їх соціально захисного потенціалу.

При цьому, критично аналізуючи коло осіб, відповідальних за соціальний захист прав працівників критичної інфраструктури, важливо розуміти, що у сучасній державі саме роботодавець такого працівника є одним із найважливіших відповідних суб'єктів, зважаючи на те, що його зобов'язання щодо забезпечення соціаль-

ного захисту прав працівників мають ключове значення для забезпечення соціальної безпеки працівника та його сім'ї. У цьому контексті роботодавець інтерпретується вже не як просто зацікавлена у належному перебігу виробничих відносин та ефективному функціонуванні відповідного об'єкта критичної інфраструктури особа, а й як ключовий учасник ширшого «громадського договору» (він знаходить своє відображення насамперед у законодавстві про працю та зайнятість), яким:

– по-перше, на роботодавця покладено чіткі юридичні обов'язки стосовно працівників та суспільства у зв'язку із забезпеченням соціальної безпеки працівника;

– по-друге, наголошується на необхідності складного, адресного, адаптивного та багатогранного підходу до управління кадрами на рівні об'єкта критичної інфраструктури, що має відповідати вимогам соціальної відповідальності, соціальної справедливості, соціальної солідарності, а також вимог щодо поваги до людської гідності будь-якого працівника, зокрема, працівника критичної інфраструктури.

Крім широкого кола осіб, відповідальних за соціальний захист прав працівників критичної інфраструктури, до суб'єктів, на яких поширює дію правовий механізм соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури України, слід віднести й самих працівників критичної інфраструктури, адже вони є як бенефіціарами соціального захисту їхніх прав, так і активними учасниками системи соціального захисту їх прав.

Слід зазначити, що відповідне коло працівники має право на захист своїх прав, а також на захист права на соціальний захист їх прав, що визначається на рівні чинного законодавства України, з якого також випливають обов'язки працівників, які мають соціальне захисне значення як для них самих, так і для їх колег по роботі (зокрема, обов'язки щодо дотримання правил техніки безпеки та стандартів професійної діяльності). Також важливим можна вважати й те, що працівники критичної інфраструктури повноважні організовувати та брати участь у формуванні правових механізмів, програм, що зачіпають їх соціальну безпеку, тощо, як через профспілки, так і через консультаційні процеси з роботодавцем (також з органами професійної публічної служби), а також безпосередньо взаємодіяти з роботодавцями щодо питання соціального захисту прав працівників.

Крім іншого, важливо відзначити, що категорія «працівники критичної інфраструктури» включає широкий спектр професій та ролей, частина яких тією чи іншою мірою виражається в тому, що ці працівники, будучи соціальними працівниками, працівниками медичних та освіт-

ніх установ, працівниками (службовцями) органів публічної служби, здійснюють заходи щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури України.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід мати на увазі, що відносини щодо соціального захисту працівників критичної інфраструктури є правовідносинами за участю суб'єктів соціального права, які спрямовані на встановлення права на соціальний захист працівників критичної інфраструктури, реалізацію та забезпечення цього права, а також на захист та відновлення цього права в разі його порушення (обмеження, скасування тощо). Склад суб'єктів, які можуть виступати в якості учасників цих правовідносин, відповідає комплексу суб'єктів правового механізму, що забезпечує права цих працівників в Україні. Структуру суб'єктів, які беруть участь у соціальному захисті працівників критичної інфраструктури в Україні на сьогоднішній день складають чотири групи суб'єктів. Насамперед до таких суб'єктів належать самі працівники критичної інфраструктури, адже вони мають і реалізують власне право на соціальний захист і здатні захищати це право юрисдикційними або позаякційними способами. Також, до відповідних суб'єктів слід відносити роботодавця (відповідний об'єкт критичної інфраструктури), адже роботодавці в умовах розвитку України як правової та соціальної держави повинні сприймати працівників не просто як якийсь «промисловий» ресурс, а в якості безпосередньо людей, наділених властивою їм людською гідністю, а також правами та інтересами, що можуть й мають бути захищеними за допомогою заходів соціального захисту, які реалізують роботодавці в Україні. Крім того, до суб'єктів, що розглядаються, слід відносити також суб'єктів владних повноважень (органи публічної влади, їх посадові особи), наділені відповідними повноваженнями, внаслідок яких вони несуть відповідальність за реалізацію заходів соціального захисту прав працівників критичної інфраструктури, а також за дотримання соціальних прав цих працівників. Важливо також враховувати і те, що в умовах становлення України як демократичної держави, а також точної демократизації системи соціального захисту працівників, до суб'єктів, що розглядаються, слід відносити також суб'єктів громадянського

суспільства. У цьому контексті слід мати на увазі, зокрема, профспілки, а також правозахисні неурядові організації, що спеціалізуються на захисті прав трудящих у цілому, а також на захисті прав працюючої молоді, робітниць, працюючих осіб передпенсійного віку та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк Н.І. До питання про суб'єктний склад процедурних правовідносин у сфері державних соціальних допомог. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 1–2 червня 2018 р.) / уклад. Л.М. Джурак. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 90–92.
2. Горбатенко О.В. Становлення та розвиток вчення про правовідносини у сфері соціального забезпечення. *Економіка і право*. 2012. № 2. С. 52–57.
3. Синчук С.М. Щодо дискусії про соціальну зобов'язаність держави у правовідносинах соціального забезпечення. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 102–108.
4. Стаховська Н.М. Відносини в праві соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2000. 203 с.
5. Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2016. 680 с.
6. Гетьманцева Н.Д. Соціальне партнерство як спосіб інтеграції інтересів суб'єктів соціально-трудова відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 82–86.
7. Капліна Г.А. Суб'єкти соціального діалогу на локальному рівні. *Форум права*. 2011. № 1. С. 436–441.
8. Костюк В.Л. Професійні спілки як суб'єкти трудового права: проблемні аспекти. *Наукові записки. Серія: Юридичні науки*. 2007. Т. 64. С. 38–41.
9. Осадча Н.В. Суб'єкти соціального партнерства у сфері праці. *Митна справа*. 2013. Спец. вип. С. 169–173.
10. Шамшина І.І. Профспілки як суб'єкти соціального партнерства на стороні працівників. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 42. С. 256–265.